

Беляков О. О.,*старший викладач кафедри англійської філології
Волинського національного університету імені Лесі Українки
<https://orcid.org/0000-0002-5132-7703>***Пожарська Н. В.,***кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології,
Волинського національного університету імені Лесі Українки
<https://orcid.org/0000-0003-1463-5472>***Шкамарда О. А.,***кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології,
Волинського національного університету імені Лесі Українки
<https://orcid.org/0000-0003-2531-6442>*

АНОМАЛЬНИЙ ТЕКСТ: НА ПЕРЕТИНІ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

Анотація. Статтю присвячено комплексному аналізу феномена аномального художнього тексту в контексті сучасних лінгвістичних і літературознавчих досліджень. Актуальність роботи зумовлена зростанням інтересу дослідників до текстів модернізму та постмодернізму, для яких характерне свідоме порушення мовних, семантичних, структурних і нарративних норм, що трансформують традиційні моделі художньої комунікації та активізує роль читача у процесі смислотворення.

У дослідженні обґрунтовано міждисциплінарний підхід до вивчення аномальності, який поєднує інструментарій лінгвістики тексту, стилістики, семіотики та літературознавства. Запропоновано авторське трактування поняття «аномальний художній текст» як типу тексту, що навмисно відхиляється від усталених норм задля ускладнення інтерпретації та продукування множинних смислів. Показано, що аномалія функціонує не як дефект, а як художньо мотивований прийом, який формує структурне й семантичне текстове напруження.

Особливу увагу приділено аналізу семантичних, структурних та аксіологічних аномалій на матеріалі англійської постмодерністської прози, зокрема романів Дж. Джойса та В. Фолкнера. Продемонстровано, що мовні та нарративні девіації стають нормою художнього світу твору й водночас порушують очікування читача, спонукаючи його до активної інтерпретаційної діяльності. Зроблено висновок, що аномальність є органічним принципом організації художнього дискурсу та визначає специфіку взаємодії між автором, текстом і реципієнтом.

Ключові слова: аномальний художній текст, мовна аномалія, текстове напруження, семантична аномальність, структурна аномальність, художній дискурс, постмодерністська проза, інтерпретація тексту, читачька рецепція, множинність смислів, норма і відхилення, лінгвокреативність.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку лінгвістики і літературознавства характеризується розширенням матеріалу дослідження та застосуванням нових методик аналізу до таких художніх творів, особливостями яких є порушення

законів і принципів мовної комунікації, структури і семантики художнього тексту, а також прав адресата на розуміння змісту повідомлення. Особливо яскраво ця тенденція проявляється у творах письменників модерністів і постмодерністів.

Такі тексти свідомо відхиляються від нормативних моделей мовлення й традиційних нарративних стратегій, ускладнюючи процес інтерпретації та трансформуючи роль читача з пасивного реципієнта на активного співтворця смислу. Аномальність у цьому контексті постає не як дефект тексту, а як художньо мотивований прийом, спрямований на актуалізацію прихованих смислів та переосмислення меж між мовною нормою і творчою свободою. Відтак дослідження аномального тексту потребує міждисциплінарного підходу, що поєднує інструментарій як лінгвістики, так і літературознавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема аномального художнього тексту перебуває в полі зору як українських, так і зарубіжних лінгвістів і літературознавців. У працях вітчизняних дослідників (зокрема В. Андрієвської [1], О. Бабалюк [2], Л. Короткової [3], Л. Мацевко-Бекерської [4], Н. Кондратенко [5], О. Селіванової [6]) аномальність тексту осмислюється в межах теорії тексту, стилістики та дискурс-аналізу з акцентом на порушення мовної норми, семантичну неочікуваність і прагматичні ефекти художнього мовлення. Зарубіжні наукові розвідки, представлені працями Р. Барта [7; 8], У. Еко [9; 10], Ж. Дерріди [11] та Дж. Ф. Лайотара [12], зосереджуються на аналізі нарративних девіацій, множинності інтерпретацій, деконструкції смислу та активній ролі читача в процесі смислотворення. Водночас, попри значний корпус досліджень, у сучасній гуманітаристиці відсутній уніфікований підхід до дефініції аномального тексту та системного опису його мовних і літературних параметрів, що зумовлює актуальність подальших студій у цьому напрямі.

Мета статті – комплексно окреслити специфіку аномального художнього тексту як особливого типу художнього дискурсу, виявити його лінгвістичні та літературознавчі параметри, визначити функціональну роль мовних, семантичних,

структурних і наративних відхилень від норми, а також проаналізувати основні типи текстових аномалій та їхній вплив на процес художньої комунікації, читацьку рецепцію й механізми смислотворення.

Виклад основного матеріалу. Розширення обсягу мовознавчих досліджень в останні роки призвело до кризи традиційної «нормоцентричної» лінгвістики і необхідності теоретичного осмислення «негативного мовного матеріалу», тобто аномалій як феномена мови та мовленнєвої діяльності.

На сьогодні в лінгвістиці та літературознавстві відсутнє усталене трактування поняття аномального тексту, що зумовлює множинність підходів до його визначення та інтерпретації. Для розкриття змісту поняття «аномальність» доцільно звернутися до загальної характеристики «норми». «У свідомості кожної людини норма є абсолютним шаблоном, свого роду, взірцем, а тому основними характеристиками мовної норми є правильність, відносна усталеність / стабільність, традиційність / загальнообов'язковість та кодифікація. Аномалія ж (мовна, мовленнєва) є повністю протилежним явищем, що є результатом лінгвокреативної діяльності мовця, яка базується на ресурсах кожної мови окремо» [13, с. 87].

У нашій праці під терміном «аномальний художній текст» ми розуміємо тип тексту, який свідомо порушує усталені мовні, семантичні, структурні або наративні норми з метою ускладнення процесу комунікації та інтерпретації, активізації читацької рецепції й продукування множинних смислів. Таке трактування корелює з концепцією «відкритого» тексту, а також з ідеєю активної ролі читача в конструюванні смислу, обґрунтованою У. Еко у праці «*The Role of the Reader: Explorations in the Semiotics of Texts*» [10].

Реалізуючись в художньо-естетичній сфері, аномальність пояснює своєрідність таких важливих ідей, як граничність, критичність, несуперечність, невизначеність, а також способи і форми їх здійснення в естетичному мисленні. Однак, визначаючи такі явища як ненормальність, ненормативність головних тенденцій та явищ, складається парадоксальна ситуація. Відзначається підвищена увага до безглузвих, позасенсових художньо-естетичних форм. Постулюється криза значень, визначених суто раціональними установками, підтверджується вагомість нової естетичної парадигми, але саме поняття «аномальність» вживається дуже рідко [3, с. 7].

Розуміння тексту як вторинної семіотичної системи дозволяє по новому розглядати проблему текстових аномалій. Те, що з позиції літературної традиції є відхиленням від норм, може в конкретному (аномальному) тексті, в мові того чи іншого письменника набувати характер норми. Розглянемо це питання детальніше.

Художній твір є багатограним цілісним явищем із різноманітністю виразних засобів і прийомів. Усі вони тісно взаємопов'язані та впливають на читача в своїй єдності, в комплексі. Виокремлення та класифікація кожного з цих засобів і прийомів окремо, в ізоляції, або ж встановлення норми по відношенню до них не розкриє зв'язку форми і змісту, не дає уяви про твір в цілому. Тому в лінгвістичній науці з'явився такий підхід до художнього твору, що базується не на нормі, а на відхиленні від норми. Таким чином, виникла опозиція «норма – відхилення від норми (аномалія)» та «художній текст – аномальний текст».

Звертання літератури до аномального та особливого пояснюється не тільки бажанням вразити та завоювати читача.

Більш вагома причина полягає в тому, що ненормативне явище вже саме по собі сприймається семіотично. Аномалія є знаком прихованого змісту. Мистецтво, однак, не може задовольнитися диференційними ознаками знаків. Йому ще потрібно відрізнити знак від не-знака, щоденне від семіотично навантаженого, знак від того фону, на якому він проявляється, норму від аномальних явищ.

Проблема аномалій набуває особливого значення в дослідженнях художньої комунікації, де велику роль грає імпровізаційний творчий момент. Наприклад, у постмодерністській художній прозі аномалії, що знаходяться на периферії в традиційних текстах, переміщуються в центр і стають стрижневими елементами творів певної літературної течії. Іншими словами, у постмодерністських художніх текстах аномалії стають нормою, сприяючи формуванню характерних рис, властивих цим творам: фрагментарності, змішування жанрів і стилів, внутрішньої хаотичності змісту й зовнішньої неорганізованості текстових форм. Мовні аномалії, з цього погляду, є «негативними прийомами тому, що їхня дія полягає в навмисному порушенні сформованого у свідомості адресата «суспільного договору», тобто в недотриманні норм і канонів текстотворення.

Текстові аномалії, приводячи до «струсу й катастрофи звичного», викликають напруження [14 с. 53], яке в англійській художній прозі постмодернізму може виявлятися в семантичному і структурному вимірах тексту.

Структурне текстове напруження виникає в середині художнього твору, коли читач намагається відновити за окремими штрихами гармонійність дискретної структури тексту, дисгармонія якої навмисно моделюється автором. Яскравим проявом структурного текстового напруження є роман Дж. Джойса «*Finnegans Wake*» [15], у якому навмисно порушено традиційну лінійну композицію. Твір починається з фрагмента, що є одночасно продовженням фінальної сторінки. Крім того, структура роману є фрагментованою, що змушує читача самостійно встановлювати зв'язки між окремими елементами тексту та намагатися відновити внутрішню гармонію твору.

Семантичне текстове напруження спричинюється розбіжностями між реальним світом і тим світом хаосу, що створюється в постмодерністському художньому тексті. Воно може бути *зовнішнім і внутрішнім*. *Зовнішнє* напруження виникає через розбіжність між текстом і реальним світом, що проявляється через певні події, поведінку персонажів чи систему образів у художньому творі, які суперечать очікуванням читача, його власній картині світу, аксіологічним переконанням (цінностям) та знанням про соціокультурні норми. Розглянемо функціонування зовнішнього семантичного напруження на прикладі роману В. Фолкнера «*The Sound and the Fury*» [16].

Прадавня ментальність, табу, таємні спокуси та фрейдистські комплекси в підсвідомості братів Компсонів формують приховані мотиви їхніх зримих пристрастей і вчинків. Мотиви давньогрецької трагедії, що утворюють, архетиповий час роману, ґрунтуються на порушенні людиною трьох великих табу, визначених у класичній теогонії як інцест, кастрація та канібалізм. У нашому ж дослідженні такі явища ми трактуємо як аксіологічні аномалії – порушення ціннісних орієнтирів особистості.

Мотив інцесту, визначальний для свідомості старшого брата Квентіна, у прихованій формі присутній і в двох інших братів: Бенджі до 13 років спить у одному ліжку з сестрою, а почуття

Джейсона перетворюються на ненависть до Кедді та її незаконної доньки Квентіни. Ці мотиви створюють зовнішнє семантичне напруження, оскільки суперечать соціальним і моральним нормам читача.

Мотив кастрації присутній на сюжетному рівні: родичі хибно інтерпретують поведінку Бенджі (він відкриває хвіртку та кидається до школярки, вважаючи, що повернулася Кедді) та каструють його.

Поширений у давній трагедії мотив канібалізму (пряме чи фігуральне вбивство дітей матір'ю чи батьком) спостерігаємо і в романі В. Фолкнера (фігуральне вбивство матір'ю своєї доньки, ім'я якої в будинку Компсонів під заборонаю, адже Кедді вважають померлою через гріхопадіння). Діти родини Компсонів зростали без материнської любові, що можна вважати аксіологічною аномалією у модусі «реальність». Невипадково в останній день свого життя, повертаючись думками до дитинства, до витоків своєї трагедії, Квентін з гіркою думкою про живу матір як про померлу: *"If I had a mother I could tell her: "Mum, mummy"* [16, p. 167].

Ці аномалії складають норму художнього світу, створеного автором, проте вони порушують ціннісні орієнтири та знання про соціальні норми читача. У результаті виникає зовнішнє семантичне напруження: читач змушений переосмислювати події та мотиви персонажів, долучаючись до активного процесу інтерпретації тексту.

Внутрішнє семантичне напруження виникає всередині самого твору через порушену логіку викладу подій, наявність елементів тексту, які не узгоджуються одне з одним на рівні сюжету, мовних форм (наприклад, неологізмів) або стилістичних прийомів таких як багатозначність, гра слів, тощо.

У романі Дж. Джойса *"Finnegans Wake"* [15] сюжет і час постійно фрагментовані: події починаються, перериваються, а потім повертаються у нових варіаціях, що порушує логіку викладу. Мова твору насичена неологізмами, каламбурами, багатозначними словами та стилістичними прийомами. Для прикладу, звернемо увагу на лексичний склад вищезазначеного роману, до якого входять неологізми, сконструйовані автором за принципом параномазії і антанаклазиса. Різниця між цими явищами полягає в тому, тому, що параномазія є стилістичним прийомом, завдяки якому слова, що різняться за звуковим оформленням, навмисно зближуються автором [6, с. 368]. Антанаклазис передбачає зближення двох чи більше значень одного слова при незмінності його орфографії [6, с. 66]. Прикладом параномазії є джойсівське слово *«fairlygosmother»*, в межах якого зливаються протилежні значення «самогубство» (*fairly go smother*) і магічного перевтілення (*fairly godmother*).

Прикладом антанаклазиса є назва роману: лексична одиниця *«wake»* може розумітися як «тризна», «пробудження» і «слід, що залишається на поверхні води після проходження човна». Простір для лексикографічних пошуків також відкриває таке слово, як *«lightbreakfastbringer»*.

Слід проаналізувати ще один тип аномальних лексичних новоутворень. Йдеться про неологізми, які можна умовно назвати дифузними поєднаннями, або дифузіями. Дифузія утворюється як одне просте слово шляхом злиття двох або більше лексичних одиниць в одну, що має структурну і звукову подібність до всіх складових. Для досягнення ефекту автор вводить велику кількість лексичних ономапоетичних новоутворень на базі існуючих слів, наприклад: *«leafy», «speafing», «folty»* [15].

Таким чином, стає очевидним, що автор використовує велику кількість різних лексичних новоутворень, що є аномальними для звичайного художнього тексту, проте стають нормою для досягнення інтенцій автора: продемонструвати хаотичну роботу підсвідомості під час сну людини.

Відтак як семантичне, так і структурне напруження приводять до зрушень у читацькому сприйнятті, що сприяє подовженню інтерпретації тексту, для розуміння змісту якого потрібно докласти додаткові зусилля, спрямовані на ретельне осмислення текстового матеріалу.

Аномалія завжди пов'язана з наявністю певного стандарту – природного або, частіше за все, виробленого в соціальній чи інтелектуальній практиці людей. Аномальними називають явища, які порушують будь-які сформульовані правила або закономірності. Тим самим явище виявляється аномальним не саме по собі, а відносно тих чи інших законів.

Справедливою є думка тих лінгвістів (Дж. Ліч [17]), які вважають, що сутність мови художньої літератури полягає в порушенні норм, і тому відхилення від норми представляють більший інтерес для вивчення художніх творів, ніж самі норми. Інші справедливо стверджують, що естетична та художня цінність художнього твору полягає в дотриманні письменником літературних норм, у відсутності стилістичних, граматичних та інших відхилень. Відомо, що відсутність стилістичних прийомів є нічим іншим як стилістичним прийомом.

Відхилення від норм можуть мати місце на різних рівнях: графічному, фонетичному, лексичному, морфологічному, синтаксичному. Порушення таких норм можуть слугувати потужним інструментом емоційного впливу на читача.

Поряд з елементами, по відношенню до яких можливі варіації, існують такі одиниці, порушення яких не створює додаткового значення, а, навпаки, спотворює загальний зміст. До таких одиниць відносяться, наприклад, фіксована позиція морфем у слові або передумання артикля іменнику в художньому мовленні. Проте, такі порушення норми можуть бути використані письменником з певним прагматичним наміром. Згадаємо принагідно, як закінчується роман Дж. Джойса *«Finnegans Wake»* [15]: означений артикль залишається на останній сторінці твору, а іменник, який він детермінує знаходиться на його першій сторінці.

Очевидно, існує ймовірна модель мови в свідомості кожного читача, іншими словами, на основі існуючого досвіду читач може прогнозувати розвиток подій художнього тексту, фіксувати (свідомо або несвідомо) відхилення від норми, оскільки процес розуміння дещо вповільнюється. Відхилення від норми, однак, мають певні обмеження; присутність таких обмежень необхідна, щоб зміст залишався досяжним для розуміння. Отже, відхилення, що мають місце в художньому тексті, створюють, своєю чергою, нову норму.

Мовні аномалії, функціонуючи в художньому тексті, подають «нестандартну» інтерпретацію реального світу і людини в цьому світі. Таким чином, зміст поняття «аномальності художнього тексту» передбачає наявність радикальних інновацій, що порушують систему сталої нормативної художньої символіки та композиції, інтерпретація яких виходить за межі попереднього досвіду передбачуваного адресата.

Висновки. Отже, художній дискурс створює особливий світ, у якому перетинаються об'єкти реального світу

й авторська фантазія, а аномальність постає як органічний принцип його організації. Порушення мовних, структурних і семантичних норм формують різні типи текстового напруження, які ускладнюють процес інтерпретації та активізують читачку рецепцію. У результаті аномальні елементи художнього тексту не руйнують його цілісність, а навпаки, стають засобом продукування множинних смислів і визначають специфіку взаємодії між автором, текстом і читачем.

Перспективи подальших пошуків. Перспективним напрямом подальших наукових розвідок є поглиблене вивчення типології аномалій художнього тексту на різних мовних рівнях – графічному, фонетичному, лексичному, морфологічному та синтаксичному. Окремого дослідження потребує прагматичний потенціал аномального тексту, зокрема механізми впливу текстових девіацій на читачке сприйняття та інтерпретаційні стратегії реципієнта. Перспективним видається також залучення перекладознавчого підходу до відтворення аномального художнього тексту в іншомовному середовищі.

Література:

1. Андрієвська В. В. Аномальний художній світ французької драматургії абсурдизму: семантико-когнітивний і лінгвопрагматичний аспекти : монографія. Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2012. 200 с.
2. Бабелюк О. А. Принципи постмодерністського текстотворення сучасної американської прози малої форми : монографія. Дрогобич : ТзОВ «Вимір», 2009. 296 с.
3. Короткова А. В. Семантико-когнітивні та функціональні аспекти текстових аномалій : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2001. 20 с.
4. Мацєвко-Бекєрська Л. В. Наратив як засіб організації просторово-часової конфігурації літературного твору // *Вісник Львівського університету імені Івана Франка*. Серія філологічна. Львів, 2011. Вип. 18. С. 52–59.
5. Кондратенко Н. В. Художній текст як об'єкт лінгвістичного аналізу // *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Філологія. Острог, 2012. Вип. 25. С. 45–52.
6. Селіванова О. С. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
7. Barthes R. The Death of the Author // *Image–Music–Text* / trans. by S. Heath. London : Fontana Press, 1977. P. 142–148.
8. Barthes R. The Pleasure of the Text. New York : Hill and Wang, 1975. 186 p.
9. Eco U. Aesthetics of Chaosmos // *The Middle Ages of James Joyce*. Tulsa : University of Tulsa, 1982. 96 p.
10. Eco U. The Role of the Reader: Explorations in the Semiotics of Texts. Bloomington : Indiana University Press, 1979. 273 p. URL: https://monoskop.org/images/1/1b/Eco_Umberto_The_Role_of_the_Reader_1979.pdf (дата звернення 24.11.2025 р.)
11. Derrida J. Acts of Literature / ed. by D. Attridge. New York : Routledge, 1992. 360 p.
12. Lyotard J.-F. The Differend: Phrases in Dispute. Minneapolis : University of Minnesota Press, 1988. 406 p.
13. Фролова І. С., Статівка А. О., Тищенко М. О. Стратегії відтворення мовленнєвих аномалій в англо-українському художньому переказі // *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія: Іноземна філологія. 2018. № 68. С. 85–91.
14. Воробйова О. П. Евристика модерністського дискурсу у когнітивно-поетологічному висвітленні (на матеріалі оповідань Вірджинії Вульф) // *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. Серія: Філологія. 2009. Т. 12, № 1. С. 31–41.
15. Joyce J. Finnegans Wake. New York : Penguin Books, 1976. 628 p.
16. Faulkner W. The Sound and the Fury. Harmondsworth : Penguin Books, 1977. 284 p.
17. Leech G. Principles of Pragmatics. London ; New York : Longman, 1983. 250 p.

Beliakov O., Pozharska N., Shkamarda O. Anomalous Text at the Interface of Language and Literature

Summary. The article is devoted to a comprehensive analysis of the phenomenon of the anomalous literary text within the framework of contemporary linguistic and literary studies. The relevance of the research is predetermined by the growing interest of the humanities in modernist and postmodernist texts, which are characterised by the deliberate violation of linguistic, semantic, structural, and narrative norms. Such violations transform traditional models of literary communication and intensify the role of the reader in the process of meaning-making.

The study substantiates an interdisciplinary approach to the investigation of anomaly, combining the analytical tools of text linguistics, stylistics, semiotics, and literary studies. An authorial interpretation of the concept of the *anomalous literary text* is proposed, defining it as a type of text that deliberately deviates from established norms in order to complicate interpretation and generate multiple meanings. It is demonstrated that anomaly functions not as a defect but as an artistically motivated device that produces structural and semantic textual tension.

Special attention is paid to the analysis of semantic, structural, and axiological anomalies based on the material of English-language postmodernist prose, in particular the novels of J. Joyce and W. Faulkner. It is shown that linguistic and narrative deviations become the norm of the fictional world while simultaneously violating the reader's expectations and encouraging active interpretative engagement. The study concludes that anomaly constitutes an organic principle of literary discourse organisation and determines the specificity of interaction between the author, the text, and the recipient.

Key words: anomalous literary text, linguistic anomaly, textual tension, semantic anomaly, structural anomaly, literary discourse, postmodernist prose, text interpretation, reader reception, multiplicity of meanings, norm and deviation, linguistic creativity.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 09.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 04.12.2025

Дата публікації: 31.12.2025